

FRAGMENTS DE MANUSCRITS HEBREUS I ARAMEUS DESCOBERTS DE NOU A L'ARXIU DIOCESÀ DE GIRONA. II*

per Enric CORTÈS

Al cap d'uns mesos de la descoberta del primer lot de fragments de manuscrits hebreus i arameus¹, J. M.ª Marquès trobà unes tapes artificials en un volum de finals del s. XV o començaments del s. XVI. Aquest segon lot és menys ric que el primer —cosa que era d'esperar si tenim en compte que aquest últim prové d'un sol volum. Això no obstant, el segon lot amb les seves aportacions ve a enriquir notablement el gruix dels manuscrits del primer lot, sobretot del Fr. D del qual el primer lot ens havia tramès ja 23 folis. Ara en tenim uns quants més, i per ells sabem que aquest «petit» volum contenia no sols la Torà, sinó també els *primers profetes* (Js, Jt, Sam, Re).

A més dels fragments bíblics, en aquesta segona troballa hi ha també fragments talmúdics. Alguns d'aquests vénen a enriquir un dels manuscrits talmúdics que ja coneixíem pel primer lot, el Fr. II; i, finalment, el segon lot aporta també alguns fragments de poesia sinagoga.

Així, doncs, podem dividir la nostra recensió en tres grups: fragments bíblics, talmúdics i litúrgics; en els dos primers grups començarem per aquells folis que pertanyen als manuscrits fragmentaris ja coneguts. Per tal de facilitar-ne la ubicació dins dels quaderns corresponents, assenyalarem els folis amb dues xifres: la primera serà la de la recensió de RCT 7 (1982) 3ss, la segona indicarà l'ordre dels folis a l'interior del segon lot.

* Aquest treball d'investigació s'ha dut a terme amb una ajuda econòmica de la C.I.R.I.T.

1. Cf. E. CORTÈS, *Fragments de manuscrits hebreus i arameus descoberts de nou a l'Arxiu Diocesà de Girona*, dins RCT 7 (1982) 1-56.

FRAGMENTS BÍBLICS

FRAGMENT D

Es tracta de 7 fulls en pergami (14 folis) que pertanyen al Fr. D ja recensionat². En són prova els espais dels marges, el nombre de ratlles, la manera de fer rectes els marges i sobretot el tipus de lletra, que indubtablement prové de la mateixa mà. El lector, doncs, trobarà la descripció d'aquests detalls —i la nostra apreciació de la naturalesa del text bíblic del Fr. D en tant que això és possible— en la recensió del primer lot de fragments³.

El primer foli d'aquest segon lot va després del *foli 10* del primer (encara que entre *foli 10* i *10,1* manquen alguns folis), per tant l'anomenarem *foli 10,1*.

Foli 10,1r: El *recto* d'aquest foli conté Gn 41,29b-38a. És la cara-pèl. Sobre aquesta cara i per a tot el full s'han fet a punta dura les ratlles horitzontals i verticals per a guiar el copista. Al marge extern, dos centímetres després del final de línia es veuen encara els petits forats que han servit per a tirar les ratlles. Els petits forats en línia horitzontal al marge superior segurament que procedeixen de l'enquadernació artificial. El text té 12 ratlles de difícil lectura, sobretot al mig i al final on hi ha molts trossos il·legibles pel desgast del pergami. Els marges d'aquest foli són complerts, excepte el superior, retallat segurament per l'enquadernador. El foli forma part d'un quadern de quatre fulls ara amb *foli 11,3* i *11,4* (i *foli 12* del primer lot).

El verso: Aquesta cara-carn té també 12 ratlles d'un text que es pot llegir molt bé (excepte les vocals). El text va de Gn 41,38b al v. 46a. A la lín. 4 (Gn 41,41) falta el mot KL, que s'ha afegit al marge extern. Sembla que l'oblit s'ha assenyalat amb un *circellus* entre línies.

Foli 11,1r: «Conté» Gn 42,7b-18a i, per tant, segueix immediatament al *foli 11* del primer lot. El *foli 11,1r* conserva menys de la meitat del text perquè ha estat tallat irregularment per l'enquadernador en la part superior del foli i en línia vertical perdent-se així quasi la meitat del foli. Una petita part del foli s'ha pogut recuperar:

2. *Ibid.*, pp. 10-17.

3. *Ibid.*, pp. 10-11.

és una tira que amida 21 per 1,7 cm. i que conté la part superior dels mots de Gn 42,7b: 'LHM M'YN B'TM WY'MRW. Es tracta de la primera línia del foli. El text que ens ha arribat del *foli 11,1r* es llegeix amb facilitat (excepte a l'última línia a causa d'uns forats). Les incisions horitzontals i verticals han estat fetes a punta dura sobre aquesta cara-pèl per a tot el full.

El verso: Part dels últims mots de la primera línia d'aquest text es troba en el *verso* de la tira damunt esmentada: els dos últims mots de Gn 42,18b i els tres primers del v. 19. L'altre fragment, el gros, conté Gn 42,20b-26a, un text fàcilment llegible, excepte a les dues últimes ratlles. Sobre aquesta cara-carn es veuen bé les marques de les incisions fetes sobre la cara-pèl.

Foli 11,2r: El foli està tallat per l'enquadernador posterior de manera molt irregular en la part superior. Des del mig fins al final només ens han quedat les dues primeres lletres de cada ratlla. El text de 12 ratlles que aporta aquesta cara-carn, Gn 42,26b-34a, és molt llegible en consonants i vocals, excepte en la part superior on hi ha alguns forats causats a vegades pels corcs. Encara s'hi veuen bé les petges de les incisions horitzontals i verticals fetes damunt l'altra cara. El *foli 11,2* pertany al tercer full del quadern.

El verso: Les incisions s'han fet amb punta dura sobre aquesta cara-pèl i per a tot el full. El text de 12 ratlles, Gn 42,35b-43,5a, és molt llegible excepte en la part superior on hi ha alguns forats. S'ha oblidat part del v. 4 i del v. 5a, i s'ha suplert l'oblit als marges extern i inferior del foli.

Foli 11,3r: El text, llegible quasi sempre amb molta facilitat, conté Gn 43,5b-12a. El foli, doncs, forma part del mateix full del foli anterior. Tant a la lín. 1 com a la lín. 10 s'escriu al marge extern el mot que s'ha oblidat a l'interior de la ratlla on el copista indica l'oblit per un *circellus*. Al marge extern de la lín. 7 s'han afegit també unes paraules oblidades. El text d'aquesta cara-pèl consta de 12 ratlles. Al marge inferior, s'hi veu una doble filera de forats causats per l'enquadernador.

El verso: Aquesta cara-carn conté Gn 43,12b-19, del qual es pot llegir perfectament tant vocals com accents al llarg de totes les seves 12 ratlles. Al marge extern es distingeixen encara molt bé les petites punxades sobre el pergamí per assegurar que el traçat de les ratlles fos recte. Les petges del traçat d'aquestes ratlles són molt visibles, tot i que les incisions s'han fet sobre l'altra cara del pergamí.

Foli 11,4r: Ens ha arribat incomplet per la part superior on manca

una ratlla sencera, a més d'un tros del marge superior (l'altre fragment d'aquest marge el tenim en la tira mencionada en parlar del foli 11,1); manca també una part del marge extern. El text consonàntic i les vocals de Gn 43,21b-28a es llegeixen molt bé. A la línia 8 (Gn 43,25) s'ha escrit per error una *yod* i una *kaf*, per això s'ha posat després un punt al damunt per indicar l'error. A la línia 9 (Gn 43,26) el text afegeix el mot 'PYM, com fan uns pocs MSS hebreus, la LXX i la Vulgata (segons les edicions de BHS-Kittel). El text d'aquesta cara-carn *ara* té sols 11 ratlles, i la primera d'aquestes és incompleta. S'hi veuen bé encara els senyals deixats per les incisions de les ratlles fetes damunt de l'altra cara.

El verso: Sobre aquesta cara-pèl s'han fet a punta dura les incisions horitzontals i verticals per a tot el full. El text, Gn 43,29b-44,2a, és molt llegible excepte a l'inici de les línies 4-8. Sota la «primera» de les 11 línies es veuen els forats del relligat de l'enquadrador. En realitat manca una línia, la primera. Al marge intern de la línia 3 s'ha afegit un mot que s'havia oblidat. Ara aquest foli precedeix immediatament el foli 12 del primer lot i forma quadern amb ell, esdevenint amb els folis 11,3, 11,4 i 12,1 un quadern de 4 fulls⁴.

Foli 12,1r: El foli 12 del primer lot va seguit immediatament pel foli 12,1r, ja que aquest últim conté Gn 44,18b-27. El *recto* d'aquest foli ha estat tallat irregularment en vertical per l'enquadrador, i ha desaparegut així la meitat del text; el que ara queda es llegeix difícilment en alguna de les 12 línies que té. També s'ha retallat una part del marge superior. El *recto* és la cara-carn.

El verso: Malgrat els forats del pergami, el text es llegeix bastant bé. Aquestes 12 ratlles contenen Gn 44,29b-45,3a. Tot al fons del marge inferior, s'hi ha marcat posteriorment el que sembla ser una A de l'alfabet llatí, apaïsada i rodejada d'un cercle. Sobre aquesta cara-pèl s'han marcat amb punta dura les ratlles horitzontals i verticals per a guiar el copista. Forma full amb el foli 10,1.

Foli 12,2r: El numerem així encara que no segueix pròpiament al foli 12,1v. Manquen molts folis entre aquests dos. El foli 12,2r conté Ex 1,8b-17a en 12 ratlles. El text és molt clar excepte en alguns

4. Era la composició habitual dels quaderns a Sefarad. A finals del s. XIII s'introdueix la composició secundària de quaderns de 6 fulls. Cf. M. BEIT-ARIE, *Hebrew Codicology*, Jerusalem 1981, p. 48s.

trossos on el pergamí d'aquesta cara-carn s'ha fet malbé. Els marges són sencers (poc més poc menys).

El verso: Les incisions horitzontals i verticals han estat fetes sobre aquesta cara-pèl i són clarament visibles. Han estat traçades a punta dura per a tot el full. El text de 12 ratlles, Ex 1,17b-2,4a, és molt clar arreu. A la lín. 8 s'observa la *paraša s̄uma* d'Ex 2,1 per a la qual s'han guardat 13 espais en blanc.

Foli 12,3r: En aquest foli manca solament una part del marge extern, que segurament haurà estat retallat per l'enquadrador artificial posterior. El text és molt llegible arreu, excepte al mig per culpa dels forats que hi ha fet l'agulla de l'enquadrador. Aquest *recto* —que forma full amb el *foli 12,2*— conté Ex 2,4b-11a en 12 ratlles. La *paraša* d'Ex 2,11 es clou al mig de la línia i recomença el text a la línia següent. El *recto* és la cara-pèl sobre la qual s'han fet les incisions horitzontals i verticals per a tot el full.

El verso: El text es pot llegir molt fàcilment, excepte els inicis de les últimes ratlles on la tinta s'ha diluït una mica. Aquesta cara-carn conté en 12 ratlles Ex 2,11b-19. L'última lletra de la lín. 4 sobrepassa el marge, però s'ha repetit el mot a la línia següent.

Foli 20,1r: El present foli segueix darrera del *foli 20* del primer lot, encara que no immediatament, ja que el *foli 20,1r* conté en les últimes 7 línies Ex 13,10b-15a. El text d'aquesta cara-carn és difícil de llegir. El pergamí és bastant prim, la qual cosa fa que sovint es transparenti el text de l'altra cara i que no es pugui llegir fàcilment; això passa en ambdós folis del full. No es distingeixen quasi enlloc les petges de les ratlles horitzontals i verticals. La *paraša s̄uma* d'Ex 13,11 és marcada com de costum amb 9 espais en blanc.

El verso: Aquesta cara-pèl, a penes llegible, conté Ex 13,17-19, aproximadament, en les 7 últimes ratlles. Tot el full ha estat escapçat per la tisora de l'enquadrador en la seva part superior, car també falten les primeres línies en el foli que forma full amb el nostre. El *foli 20,1* ara inicia un quadern.

Foli 20,2r: El pergamí d'aquest foli és molt fi, cosa que fa que el text d'ambdues cares es transparenti. Això dificulta en gran manera la lectura d'ambdós folis, del *foli 20,2* i del *20,3*. Tampoc no sabem dir quina mena de cara és el *recto* del *foli 20,2*. S'hi veu, amb tot, la petja deixada per la incisió de les ratlles horitzontals i verticals. El text va d'Ex 13,20 a 14,6 en 11 ratlles. Els marges inferiors de tot el full són irregulars, segurament que han estat retallats per l'enquadrador.

nador, tot i que sovint arriben a tenir 3 cm. Al marge extern hi ha uns forats que deuen ser producte de l'enquadrernació artificial.

El verso: Conté, també en 11 ratlles, Ex 14,6b-12a. El copista ha comés un parell de petits errors a la lín. 3: ha repetit l'expressió BNY YSR'L. Posteriorment ha corregit l'error ratllant el primer sintagma. A la lín. 9 ha traspassat el marge intern amb les dues últimes lletres del v. 11. Sobre aquesta cara s'han fet les incisions horitzontals i verticals per a tot el full.

Foli 20,3r: Aquest foli forma full amb el foli anterior i té la mateixa dificultat de lectura i d'identificació del tipus de cares. El *recto* conté Ex 14,12b-19a en 11 ratlles. Els marges inferior i extern d'aquest foli han estat tallats irregularment. Sobre aquest *recto* s'han fet les ratlles horitzontals i verticals per a guiar el copista.

El verso: Conté en 11 ratlles el text d'Ex 14,19b-27a. A la lín. 10 (v. 26), hi falta la partícula d'acusatiu 'T. L'estat del text, però, no permet de fer un examen acurat de possibles variants.

Foli 20,4r: Aquest foli forma full amb el *foli 20,1*. El pergami és bastant prim (encara que no tant com el del full anterior), la qual cosa fa que sovint es transparenti el text de l'altra cara i no es pugui llegir més que amb moltes dificultats en ambdós folis. Els marges inferiors es veuen fets malbé o retallats —encara que arreu tenen almenys 3 cm. El *recto* del *foli 20,4* és la cara-pèl, però no es veuen enlloc les petges de les ratlles per a guiar el copista. Com que tot el full ha estat tallat també per la part superior, el *foli 20,4r* només té 7 ratlles que contenen aproximadament Ex 14,29b-15,2.

El verso: En 7 ratlles conté Ex 15,6-10a, és a dir, el càntic del Mar Roig, i, per tant, el text s'ha ordenat segons mana la tradició jueva.

Foli 23,1r: L'últim full que ens ha arribat, per ara, del Fr. D demostra palesament que aquest volum arribava almenys fins a *Jutges*, i segurament contenia, a més, la resta dels *profetes anteriors*; el *foli 23,1* va darrera del *foli 23* del primer lot, però entre l'un i l'altre s'ha perdut sens dubte més d'un foli. El *recto* del *foli 23,1* és cara-pèl; sobre ella s'han fet les incisions amb punta dura per a tot el foli, encara que a penes es veuen. El text, Ex 40,16-21a, es distribueix ara en 8 ratlles, la primera de les quals té els caràcters escapçats segurament per la tisora de l'enquadrernador. Originàriament el foli tenia 11 o 12 ratlles, com els altres. La *paraša sřuma* del v. 21 és marcada amb 9 espais en blanc. Assenyalem, finalment, que la penúltima línia acaba amb les dues primeres lletres del tetragrama

(que tenen un punt al damunt); aquestes, naturalment, són repetides a l'inici de l'última línia.

El verso: Aquesta cara-carn té un text que es pot llegir quasi sempre amb molta facilitat, Ex 40,22b-29a. S'observa la *paraša sšuma* del v. 26 amb uns 12 espais en blanc; la del v. 28, en canvi, amb uns 6 espais. El text és distribuït ara en 8 ratlles, la primera de les quals és escapçada. Els forats del marge extern s'han d'atribuir segurament a l'enquadernador.

Foli 23,2r: Entre aquest foli i l'anterior (que forma full amb ell) se n'han perduts molts, ja que el *foli 23,2r* conté Jt 5,11b-15a en 8 ratlles transcrites tal com la tradició demana per aquest text bíblic, el càntic de Dèbora i de Barac. El text d'aquesta cara-carn a vegades no es pot llegir perquè s'ha fet malbé el pergami o s'ha esborrat la tinta. Té tres forats causats probablement pel relligador.

El verso: Sobre aquesta cara-pèl s'han fet les incisions horitzontals i verticals amb punta dura per a tot el full, encara que són a penes distingibles. El text, Jt 5,16b-20a, té 8 ratlles i és també bastant difícil de llegir, perquè és molt tacat i fet malbé al final de les 5 primeres línies; aquest *verso* conté el marge inferior un reclam, en direcció horitzontal, ornat per una mena de teulada de forma piramidal. El mot és el que ha de seguir, ŠMYM. Aquest reclam podria indicar un final de quadern⁵.

FRAGMENT J

Es tracta d'un full de pergami que conté fragments dels *escrits* Lm i Dn. Seguint l'ordre alfabètic usat en el primer lot i donat que aquests dos folis pertanyen a un altre MS, l'anomenarem Fr. J. (evitem la I ja que es podria confondre amb els números romans).

Actualment el primer full amida 32,2 x 21,8 cm. d'alt. L'amplada actual quasi s'ha de duplicar perquè el text estava escrit indubtablement a dues columnes: queden encara dues lletres al final de dues ratlles (lín. 8.11) de la primera columna del *foli 2v*; a més, el text que manca entre el *recto* i *verso* també ho exigeix. Les lletres són quadrades, de 0,7 cm., i pertanyen a l'elegant estil sefardita del s.

5. Cf. M. BEIT-ARIE, *o.c.*, pp. 54, 58s.

XIII⁶. Estan marcades per una tinta de color negre molt fort.

Foli 1r: Té un marge superior de 3,5 cm., l'inferior manca, car el pergamí ha estat retallat de forma irregular quasi arran de l'última ratlla. El marge intern té 4 cm. i l'extern 2 (però es veu retallat de dalt a baix).

El text, distribuït en 16 ratlles, és el de Lm 2,18-22a, vocalitzat, accentuat i amb *qere-ketib* marcat per una *qof* amb un punt al damunt al marge de l'esquerra. Té les *parašiyot štumot* marcades per uns 6 espais en blanc. El text ofereix les següents variants: a les lín. 1 i 6 (Lm 2, 18.19) en lloc de 'DNY s'escriu el tetragrama, tal com testifiquen també molts altres MSS (cf. BHS-Kittel). Igual passa amb la variant W'L en lloc de 'L (segon *iussiu* de Lm 2,18b) i en la *lectio plena* de Lm 2,19, 'ŠMWRWT. En canvi la *lectio defectiva* de la lín. 13 (Lm 2,21) ḤŠWT en lloc de ḤWŠWT no és a l'aparat crític de BHS-Kittel. El text no sempre es llegeix, car el pergamí és en bastant mal estat. El *recto* del *foli 1* és la cara-pèl sobre la qual s'han fet les incisions horitzontals i verticals a punta dura per a tot el full.

El verso: El text d'aquesta cara-carn, Lm 3,34-35, es llegeix bé a quasi tot arreu. A la lín. 7 (Lm 3,40) el text ofereix la lectura 'L en lloc de °D, cosa que no és testificada a la BHS-Kittel. El text es distribueix en 13 ratlles copiades de tres en tres. L'últim mot de la *paraša štuma* (v. 42) no ha cabut a la lín. 9, per això s'ha col·locat al mig de la lín. 10. Es veuen encara les petges deixades per les incisions horitzontals fetes damunt del *recto*.

Foli 2r: Es tracta d'un fragment de Dn que formava part del mateix còdex que contenia l'esmentat llibre de Lm... Segurament que hi havia els 5 *meguilot*. El *recto* del *foli 2* té en 16 ratlles el text de Dn 4,15b-19a que es llegeix bé quasi a tot arreu. Als marges intern i extern hi ha els *qere* assenyalats com al foli de Lm. En el text s'avisava amb un *circellus*. Tant el marge intern com l'extern d'aquesta cara-carn tenen uns 3,5 cm.

El verso: Aquesta cara-pèl té també 16 ratlles. El foli ha estat retallat arran de la setzena, segurament en l'enquadernació artificial.

6. Compari's, p. ex., amb el mateix tipus de lletra del n. 242 de la col·lecció de S. A. BIRNBAUM, *The Hebrew Scripts*, v. II, The Plates. London 1954-1957: és un manuscrit sefardita del 1222. O amb el MS I, 1, fotografiat a la col·lecció de M. BEIT-ARIE-C. SIRAT, *Manuscrits Médiévaux en caractères Hébraïques portant des indications de date jusqu'à 1540*, 4 vv., Jerusalem-Paris 1972.1979.1980, que procedeix de Burgos i és del 1207.

El text d'aquestes ratlles, Dn 4,32b-5,2a, es pot llegir bastant bé a quasi tot arreu, fora d'algun tros tacat o fet malbé. Sobre aquesta cara s'han fet les incisions horitzontals i verticals a punta dura. La *paraša p̄tuħa* de 5,1 és indicada començant a línia nova amb uns 12 espais en blanc. La separació de versets s'indica tant en aquest foli com en l'anterior per dos punts elevats.

FRAGMENTS TALMÚDICS

FRAGMENT I

A través del primer lot obtinguérem dos tipus de fragments del tractat *Taan.* del *Talmud de Babilònia*: 4 folis en pergami i 10 folis en paper⁷. El segon lot ha proporcionat 4 folis més (2 en paper i 2 en pergami) d'aquest mateix Fr. I; així ho testifiquen la lletra, que és de la mateixa mà, les dimensions del manuscrit, la manera d'abreujar els mots i de fer rectes els marges, el nombre de ratlles (sempre 22) etc.⁸.

Foli 2,1r: Entre el *foli 2* (del primer lot) i el *2,1* del segon s'han perdut bastants folis, ja que el *foli 2,1r* conté *Taan.* 21a.

Es tracta d'un full en pergami escrit a banda i banda i tallat en vertical pel mig —deixant quasi senceres les línies 8-12. Té mig centímetre més d'alçària que el que fins ara havíem trobat en el primer lot, és a dir, 22,5 cm. El marge extern d'aquest pergami també és una mica més gran que el dels pergamins anteriors; té 2,8 cm. Hem d'imaginar, doncs, que el Fr. I era un volum de 22,5 x 30 cm. aproximadament⁹.

El *recto* del *foli 2,1* és una cara-pèl sobre la qual han estat fetes a punta dura les incisions horitzontals i verticals per a tot el full. Aquesta cara està bastant deteriorada per l'enquadernació —a la qual segurament també s'han d'atribuir els forats del marge superior. El text de *Taan.* 21a va distribuït en 22 ratlles i es pot llegir bastant

7. *RCT* 7 (1982) 25-31.

8. Per tant, les dades que podrien afectar el sempre delicat problema de la datació no varien en aquest segon lot. Per a la datació del Fr. I (s. XIII o finals del XII) remetem, doncs, a *RCT* 7 (1982) 26-27.

9. Per a la resta de detalls respecte a les dimensions i a l'ús de paper i pergami en un sol volum, cf. *ibid.*, pp. 26-27.

bé, excepte al mig, on la lectura esdevé molt difícil a causa dels forats —alguns fets pels corcs.

El verso: Aquesta cara-carn té també 22 ratlles. El text és el de *Taan*. 21a-21b i es llegeix bé quasi sempre.

Foli 12,1r: Aquest foli va immediatament després del *foli 12* del primer lot, car conté *Taan*. 25b (mig). Fa full amb el *foli 2,1r* (tot i que entre l'un i l'altre s'han perdut diversos folis). Per tant, devia constituir amb *foli 2,1* el primer full del tercer quadern que tenia 6 fulls. Aquest quadern, doncs, començava amb pergami i no amb paper. Aquesta cara-carn té 22 ratlles i es pot llegir quasi sempre, encara que amb dificultats.

El verso: A vegades es poden resseguir les incisions verticals i horitzontals fetes sobre aquesta cara-pèl per a tot el full. El pergami és molt tacat per aquesta cara i poques vegades es pot llegir a simple vista el text, *Taan*. 25b-26a. Al marge inferior i en direcció horitzontal hi ha l'abreviatura W'M corresponent al W'MR HLL que és la continuació del text. Aquest reclam, doncs, deu indicar el final de quadern¹⁰.

El Fr. I devia contenir almenys alguns tractats més del *Talmud de Babilònia*, ja que el full de paper que ens resta per recensionar conté part d'uns folis del tractat *Hag*. Respecte a la textura d'aquest paper hem de dir que les seves característiques són les ja mencionades en el primer lot¹¹. El paper del segon lot és, igualment, bastant gastat. No s'hi veu filigrana. Les mesures són també les mateixes. Afegim que el marge extern, aquí, sembla sencer: 3 cm. A les quatre cares d'aquest full el text és distribuït en 22 ratlles.

Foli 14,1r: Entre el *foli 14* del primer lot que conté *Taan*. 29a-b i l'actual *14,1r* que conté *Hag*. 20a manquen, doncs, molts folis, possiblement dos tractats sencers del *Talmud de Babilònia: Meg*. i *M.K.* En general el text es pot llegir —encara que amb dificultats— al llarg de les 22 ratlles, excepte en alguns trossos en què el paper és massa gastat. De la primera ratlla només es poden llegir les lletres

10. Això no obstant, M. BEIT-ARIE, *o.c.*, p. 54, diu: «La primera paraula d'un quadern es repeteix al peu de l'última pàgina del quadern anterior. Aquesta és la pràctica més usual en els manuscrits de pergamins europeus i nord-africans des d'antic, però en els manuscrits de paper i de pergami-paper els reclams s'usaven per a cada plec o full». Si hem de creure, doncs, aquests últims mots, el nostre Fr. I, un manuscrit de pergami-paper, forma excepció, car sols conté reclam al final de quadern, pel que sembla; de fet, no apareix reclam en cap dels fulls del Fr. I (primer lot) recensionats a *RCT* 7 (1982) 25-31.

11. Cf. *ibid.*, p. 26.

del començament, perquè la part superior del full ha estat retallada possiblement a les envistes de l'enquadernació.

El verso: Aquest *verso* és bastant fàcil de llegir, quasi sempre. Les 22 ratlles contenen *Hag.* 20a-20b. El final del cap. II s'indica amb lletres quadrades considerablement més grosses. En aquest *verso* es pot distingir alguna incisió horitzontal per ajudar al copista. Les incisions s'han fet d'una sola vegada per a tot el full.

Foli 14,2r: Aquest foli forma full amb l'anterior, encara que entre un i altre en manquen alguns, ja que el *foli 14,2r* conté *Hag.* 24b-25a. De la primera de les 22 ratlles en queda només el tret inferior d'alguna lletra. El text és bastant fàcil de llegir quasi sempre.

El verso: Conté *Hag.* 25a-b en 22 ratlles; de la primera línia no en queda quasi res. El text és de difícil lectura degut al desgast del paper. Segurament que per aquesta mateixa raó no es veuen ja les incisions que faciliten el treball del copista. Els forats que s'observen al mig són fets probablement per l'enquadernador posterior.

FRAGMENT II

En el primer lot recensionàvem dos folis d'aquest Fr. II. Aquests dos folis, però, eren incomplets. Ara hem trobat la part superior que mancava a ambdós folis. Un examen més acurat, però, ens ha fet adonar que tant allí com aquí es tracta del *text talmúdic d'Alfasi:*

Foli 1r: Aquesta cara-carn conté *Shab.* 58b (= *Shab.* 141a), amb variants; precedeix al text del primer lot; les lletres són clares arreu de les 15 ratlles (les 4 últimes incompletes).

El verso: Cara-pèl que conté en 15 ratlles (les 4 últimes incompletes per causa del tall irregular horitzontal de l'enquadernador) el text de *Shab.* 59a (= *Shab.* 141b) amb alguna variant; aquests mots precedeixen als que teníem al primer lot. El text és molt clar arreu. Els marges intern i extern tenen 4 cm. El marge superior, que és incomplet, car es veu retallat, té 2,2 cm.

Foli 2r: Aquesta cara-carn conté la 1.ª meitat que mancava a les 11 ratlles inicials del foli del primer lot. Així, doncs, aquesta part superior del foli es presenta retallada horitzontalment i en vertical pel mig. El text de *Shab.* 64a (= *Shab.* 150a) és bastant clar arreu.

El verso: Aquesta cara-pèl conté la 2.ª meitat de les 11 primeres ratlles. El text de *Shab.* 64a (= *Shab.* 150b) és molt més nítid i clar

que en el *recto*. No s'hi veuen incisions, si no és al marge intern on sembla que s'hagin fet a punta dura i que hagin servit també per l'altra cara. En tot cas les incisions es marcaren per a cada un dels folis per separat¹².

El tipus de lletra d'aquest fragment, elegant, semicursiu i inclinat una mica cap a la dreta, va de finals del s. XII fins a finals del s. XIV. Però, tot sospesat, l'elegància dels fragments de Girona ens fa inclinar a datar-los del s. XIII¹³.

FRAGMENT XII

Es tracta de dos fulls en pergami del tractat *Yeb.* del *Talmud de Babilònia*. Formen part d'un manuscrit diferent dels manuscrits talmúdics que havíem vist en el primer lot. Un dels fulls és escrit a banda i banda, i pràcticament complet. L'altre full (= *foli 1*) ens ha arribat en forma de tira de 7,5 cm. d'ample per 32 cm. d'alt i conté només un mot de cada una de les 25 línies a banda i banda (encara que podria ser que en tingués 26 o 27 com el *foli 2* car la tira està retallada també per la part superior). El MS tenia dimensions considerables, car el marge inferior d'aquesta tira té 9,2 cm. a totes dues cares (*foli 3v* en té 8,5) i el marge extern i intern, 6 cm. La lletra és

12. En l'article publicat per A. I. LAREDO — M. H. BEN MALKA — F. CANTERA. *Miscelánea de documentos fragmentarios hebraicos*, dins *Sefarad* 4 (1944) 39-40, aparegué després de la p. 40 la làmina d'un pergami de dos folis que a primer cop d'ull ens faria pensar en els nostres fragments.

Els autors diuen que el pergami es troba a la «Escuela de Estudios Hebraicos». Però A. I. LAREDO — M. H. MALKA — F. CANTERA afirmen ignorar la procedència del pergami del «ilustre catedrático de la universidad de Madrid D. Mariano Gaspar y Remiro» (p. 39); és un pergami escrit per les dues cares; no obstant, les lletres són molt borroses a una d'elles; segons el tipus de lletra es podria atribuir potser, continuen els mateixos autors, al s. XIII: «Sin duda pertenece a una obra דַּוְנָי שִׁתִּיחַ WBDYQH (leyes concernientes al sacrificio e inspección de animales puros cuya carne es lícito comer)...». I conclouen dient que pertany «indudablemente, a uno de tantos tratados como se han escrito sobre la legislación de *Šehitah y Terefot*» (p. 40).

En realitat el text fotografiat no és altre que *Hul.* 47b-48a. La lletra i la manera de guardar els marges al final de línia són semblants al que trobem en el text de l'Arxii Diocesà de Girona.

13. Cf. els manuscrits citats com a punt de comparació en la recensió del primer lot (*ibid.*, p. 32); podem afegir-hi encara el Vat. heb 92 que segons el seu ed. E. Tisserant és del s. XIV (cf. E. TISSERANT, *Specimina Codicum Orientalium*, Bonn 1914, pp. 19 i XXI). En aquest cas hem de dir també que és més elegant el manuscrit de Girona.

de 0,4 cm., bastant elegant, quadrada i de tipus sefardita; és potser del s. XIV¹⁴. El copista té dos sistemes per conservar els marges: l'allargament dels trets horitzontals de les lletres i l'ús d'«emplenadors gràfics», és a dir un fragment de l'alef, i, altres vegades, un fragment de la šin.

Foli 1r: Aquesta cara-carn conté l'últim mot de cada una de les 25 línies al llarg de les quals es distribueix *Yeb.* 38a. El text és molt clar a totes les línies excepte a la quarta i cinquena.

El verso: En aquesta cara-pèl que també té ara 25 ratlles s'hi troba el primer mot de cada una de les ratlles. El text és el de *Yeb.* 38b i es llegeix bé a tot arreu menys a la lín. 14.15.16. Ni aquí ni al *recto* no es veuen les senyals per guiar el copista en el seu treball.

Foli 2r: El *foli 2* i *3* formen un full de pergamí fi. El *foli 2* ens dóna la possibilitat d'establir les mesures aproximades del MS sencer: 27,2 cm. d'ample per 41,4 d'alt (suposant que el marge superior tingui la mateixa mesura que l'inferior); el *foli 2r* té els marges laterals retallats; el seu marge inferior té ara 7 cm., el superior ha desaparegut quasi del tot. El text de *Yeb.* 61b-62a es distribueix en 26 ratlles —però s'ha de comptar almenys amb 27, car es veu encara el tret inferior d'alguna lletra de la «primera» ratlla. Sobre aquesta cara-pèl s'han fet les incisions horitzontals i verticals que han ajudat el copista. El text es llegeix perfectament arreu, les lletres il·legibles són poques.

El verso: Aquesta cara-carn conté 26 ratlles (tot i que aquí també hi ha senyals d'una altra línia a l'inici). El text pertany a *Yeb.* 62a que es llegeix molt bé a tot arreu. El marge inferior porta un text en castellà (?) escrit de cap per avall, que deu ser posterior; el marge extern conté també uns signes difícils de desxifrar, fets potser per a provar la ploma.

Foli 3r: Entre *foli 2* i *3* manquen alguns folis car el *foli 3r* conté *Yeb.* 66b-67a. El *recto* d'aquesta cara-carn té actualment 26 ratlles, però segurament que n'hi havia més. La part superior del foli manca, la «primera» ratlla és retallada —com el marge inferior que

14. S'assembla a la del MS II,17 de la col·lecció de Beit-Arie-Sirat (o.c.). Es tracta d'un manuscrit datat a Tarragona el 1311. El nostre Fr. XII té uns caràcters molt semblants als del MS fotografiat amb el n. 92 (2086v) en el catàleg d'E. N. ADLER, *Catalogue of Hebrew Manuscripts in the Collection of Elkan Nathan Adler*, Cambridge 1921. Malauradament aquest manuscrit no és datat, segons es deriva de la introducció del catàleg (pp. VI, XII).

té 6,5 cm. Es veuen encara les petges de les incisions horitzontals i verticals fetes sobre l'altra cara.

El verso: Aquesta cara-pèl és molt difícil de llegir. A tot arreu s'ha diluït la tinta. El text, distribuït *ara* en 25 ratlles, pertany a *Yeb. 67b*.

FRAGMENT XIII

Es tracta de 3 fragments de pergamí de diverses dimensions que contenen material poètico-litúrgic, *piyuim*. La lletra i també el material sobre el que s'escriu, pergamí i no paper, impedeixen d'annexionar aquests fragments als manuscrits sinagogals del primer lot (Fr VII, VIII, IX, X)¹⁵. La lletra del Fr. XIII és cursiva, sefardita i bastant elegant. És més aviat petita (0,5 cm.). Sembla del s. XIV¹⁶.

*Cara-carn del foli 1*¹⁷:

El foli ha estat retallat en vertical pel mig, de manera que en la primera part tenim aproximadament les tres paraules de l'inici, i la resta en la segona part (menys una mitja de 5 lletres que s'han perdut en tallar el foli o en el procés d'enquadernació artificial). La primera part del foli mesura 10,4 cm. d'alt per 5,5 cm. d'ample. El marge superior té 1,2 cm., l'inferior 3,2 cm., l'interior 1,5 cm. (aproximadament). El text es llegeix bastant bé, fora d'algun tros de pergamí deteriorat. La segona part del foli mesura 9 cm. d'ample per 9,5 d'alt. És, doncs, quasi quadrat. El marge superior és com el de la primera part, l'inferior té un màxim de 2 cm. A remarcar que per a guardar els marges de cada vers (?) hi ha dos punts elevats al final de la línia (al qual mai no s'arriba). A l'esquerra (aproximadament a

15. En canvi, la lletra i també el material sobre el qual s'escriu permetrien de per si annexonar els Fr. VIII, IX, X al fragment de poesia litúrgica (un foli escrit a banda i banda) publicat per F. DIAZ ESTEBAN, *Un fragmento de poesia litúrgica hispano-hebraica en Barcelona*, dins *Anuario de Filologia* 2 (1976) 155-172. Aquest foli es troba (junt amb altres fragments hebreus) al MS 254, Signatura A-III de la Biblioteca de Catalunya. La lletra d'aquest fragment de la Biblioteca de Catalunya és molt semblant a la dels Fr. VIII, IX, X; aquests, però, no em semblen procedir de la mateixa mà. La intitulació dels Fr. VIII, IX, X és, d'altra banda, molt diferent del que trobem en el foli publicat per F. Díaz Esteban. No s'exclou, però, que ambdós tipus de fragments puguin procedir d'un mateix *Mahzor*.

16. Compari's amb el MS I,40 de la col·lecció de Beit-Arie-Sirat, *o.c.* És un manuscrit de Mallorca del 1352; i amb el MS I,2a (*ibid.*) que és un manuscrit sefardita del 1225.

17. Notem que en aquests fragments litúrgics —ja que són tan reduïts en nombre i en grandària— ens és impossible d'establir l'ordre correcte de folis; la numeració és, doncs, purament acomodaticia.

4 cm.) hi ha els punts inicials d'incisió per a marcar les ratlles verticals; encara més a l'esquerra queden 0,5 cm. de marge lateral que no sembla pas retallat. Sobre aquesta cara-carn del pergami s'han fet les incisions horitzontals i verticals a punta dura que han servit també per a l'altra cara.

El text que ofereix la cara-carn del *foli 1* és una *Seliha*, un *piyuť* penitencial atribuït al *Hazan* de la comunitat jueva de Girona i deixeble d'Isaac el Cec, Abraham b. Yiřaqa¹⁸: ṬWB YYYY LQWYW. Consta de 10 versos; els 5 primers comencen (junt amb el 7è.) amb el mot ṬWB. Els tres primers versos estan constituïts per tres versets del llibre de Lm (3,25.26.27). El vers 4t copia Na 1,7; el 5è = Sal 25,8; el 6è = Sal 22,5; el 7è, 8è i 9è són constituïts per un verset del Sal 145,9.15.16, respectivament. El vers 10è pren els mots del Sal 104,28. És fàcil de comprendre que una *Seliha* constituïda exclusivament de textos bíblics tingui moltes variants arreu on es troba. És molt difícil de trobar-la amb la mateixa distribució de versets del *foli 1*. El *Seder Selihot* per a tot l'any (ritu askenazi)¹⁹ és —entre els que he pogut consultar— segurament el que porta un text més semblant al d'aquesta cara del *foli 1*. I, tanmateix, no s'hi troba el vers 3er, el 6è, el 8è, el 9è ni el 10è. El ritu askenazi usa el nostre *piyuť* per als *deu dies de conversió* que van de Cap d'Any a *Yom Kipur*²⁰. Potser una resta del nostre *piyuť* es «troba» —entre altres llocs— al *Mahzor Raba*, ritu sefardita²¹..., però, de fet, ja només hi tenim els versos 8è, 9è, 7è —és a dir, versets del Sal 145²².

Cara-pèl del foli 1:

La primera part d'aquest foli té un marge superior de 0,9 cm.,

18. D'ell seria també la celebèrrima 'HWT LNW. Però els especialistes diuen que no és segur que siguin d'aquest mateix personatge important de Girona les *Selihot* que porten el seu nom: cf. L. ZUNZ, *Die Synagogale Poesie des Mittelalters*, Hildesheim (1920) 1967, v. I, p. 311, i, del mateix autor, *Literaturgeschichte der synagogalen Poesie*, Hildesheim 1966, pp. 329-330; J. H. SCHIRMANN, «Abraham ben Isaac (Gerondi)», E. J. (Encyclopaedia Judaica); G. Scholem, *Re'šit ha-Qabalah 1150-1250*, Jerusalem-Tel-Aviv 1948, pp. 128, 243-248.

19. Editat a Rödelheim 1833.

20. En concret, per al dia 2n, 3r, 4t, 5è i vigília de *Yom Kipur*, segons el *Seder* ed. a Rödelheim que acabem de citar. En el *Seder selihot* de tot l'any (ritu d'Alsàcia) editat també a Rödelheim el 1838, s'hi troba el mateix text publicat allí mateix tres anys abans. El ritu alsacienc —segons aquest testimoni— usa el *piyuť* 1r, 2n, 3r, 4t, 5è, 6è, 7è, la vigília de Cap d'Any, *Šaharit* de *Yom Kipur* (sols part del *piyuť*), a *Musaf* de *Yom Kipur* (sols part del *piyuť*) i a la *Minħa* de *Yom Kipur*.

21. Que s'ha reimprès modernament a Jerusalem, ed. Eshkol (sense data).

22. En la *Minħa* de la vigília del *Yom Kipur*, el *Šaharit* i *Minħa* de *Yom Kipur*, *Šaharit* de Cap d'Any..., si ens limitem als *deu dies de conversió*.

l'inferior, un màxim de 2 cm. i el lateral, 4,8 cm. En canvi, la segona part té un marge superior de 1,2 cm., l'inferior, 3 cm., i el lateral, 1,5 cm. En general el text es llegeix bastant bé, excepte en algun indret on s'ha fet malbé el pergami. Les incisions horitzontals i verticals han estat fetes sobre aquesta cara-pèl per a tot el full. El final de cada vers sembla indicar-se amb dos punts elevats; entre aquests i l'últim mot a vegades hi ha molts espais en blanc; segurament són fruit d'un càlcul equivocat del copista.

El text és indubtablement una *Seliha* per als *dies terribles* —*yamim ha-nora'im*— i es distribueix en 10 línies. Els versos 3er, 5è, 8è, 9è, 10è, 6è, 7è (amb aquest ordre) es troben fàcilment en els *Maḥzorim*²³; p. ex., segons els dos *Maḥzorim* editats a Rödelheim²⁴, aquests versos pertanyen a una *Seliha* de la vigília de Cap d'Any, que es recita també durant els *deu dies de conversió*²⁵, al *Šaḥarit de Yom Kipur*, al *Musaf* i a la *Minḥa de Yom Kipur*²⁶. També en el *Maḥzor Raba* (ritu sefardita) es troben els versos 3er, 5è, 8è, 9è, 10è, 6è, 7è (amb aquest ordre) en el *Maḥzarib* de la nit de *Yom Kipur* i en el *Šaḥarit*, el *Musaf* i la *Minḥa* del mateix *Yom Kipur*. Els versos primer i segon del nostre *foli 1* manquen, doncs, també aquí. Aquests dos versos, trets del Sal 104,30.31, respectivament, representen, pel que em sembla, una certa novetat²⁷.

Cara-pèl del foli 2:

Aquest foli mesura 10,3 cm. d'alt per 16,4 cm. d'ample. El marge superior de la cara-pèl té 1,2 cm., l'inferior 3,2, el de la dreta, 1,7 cm., i el de l'esquerra (encara que almenys dues vegades no s'ha guardat), 5 cm. Sobre aquesta cara-pèl s'han fet a punta dura les incisions horitzontals i verticals, en part encara visibles. El text de

23. No, però, en el *Maḥzor* qualificat de «català» en l'edició de Tessalònica: *Maḥzor leroš ha-šanah*, Tessalònica 1869, i, *ibid.* i el mateix any, *Maḥzor leyom ha-kipurim*.

24. El propi d'Alsàcia i el que pertany simplement al «ritu askenazi» citats en nn. 19-20.

25. El dia 1r (dejuní de Godolias), 2n, 3r, 4t, 5è.

26. També es pot trobar a la vigília de *Yom Kipur* i a la *Minḥa de Yom Kipur* en el ritu de Lituània (ed. a Amsterdam 1785: *Seder Selihot... keminhag Liṭa'*), encara que amb un inici diferent del que tenim en el *Seder* d'Alsàcia. Els versos 8è, 9è, 10è del nostre *foli 1* també es troben (*bis*) a la pregària del matí de *Yom Kipur* i al dia primer dels *deu dies de conversió* al *Maḥzor* dels Karaites: *Seder ha-tefilot keminhag qeḥal qara'im*, Venècia 1528-1529, v. III.

27. El *Seder* d'Alsàcia, p. ex., comença amb *wṭh qdws̄ ywšb̄ thylwt yšr'l* (*idem* quant al *seder* askenazi editat cinc anys abans a Rödelheim). Sobre aquest títol i el de *wb' lšywn gw'l* cf. I. DAVIDSON, *Thesaurus of Mediaeval Hebrew Poetry*, Ktav Publishing House (1929) 1970, v. II W, n°s 89 i 99.

10 ratlles és molt difícil de llegir a simple vista..., només es poden identificar amb seguretat algunes paraules.

Cara-carn del foli 2:

El marge de l'esquerra és de 4,8 cm., el de la dreta, de 2 cm. (aproximadament), el superior, d'1,2 cm., l'inferior, de 3 cm. Encara es poden veure bé les petges deixades per les incisions que s'han fet sobre l'altra cara. El text es distribueix en 10 ratlles (8 versos), la primera de les quals porta el títol de la coneguda *Seliḥa*, RḤMN', en lletres més grosses. Segons I. Davidson²⁸ és una *Seliḥa* per al *Yom Kipur Qaṭan*. De fet, en el *Mahzor* «català» suara citat actua com a *Seliḥa* de Cap d'Any i de *Yom Kipur*²⁹. Si comparem el nostre text amb el del MS Parma de Rossi 1377, editat per D. S. Löwinger-Y. Yahalom³⁰ hem de dir que «manquen» en el Fr. XIII les lín. 4 i 8 del MS Parma de Rossi.

CONCLUSIÓ

Si la trobada d'un nou manuscrit sempre té un cert valor, hem de dir que en aquest segon lot aquest valor es triplica, ja que tres són els nous MSS que els fragments descoberts ens testimonien: un de bíblic (Fr. J), un de talmúdic (Fr. XII) i un de litúrgic (Fr. XIII). Aquests manuscrits units als de la primera recensió ens donen la xifra de 20 MSS representats en els nostres fragments. Alguns d'aquests MSS fragmentaris tenen ja una considerable quantitat de folis. Sobretot és el cas dels textos bíblics, ja que amb el segon lot queda considerablement augmentada la vàlua del Fr. D que ara passa a tenir 37 folis. D'altra banda hem assenyalat ja algunes variants textuais que poden tenir el seu valor; això últim val tant per al Fr. D com per al Fr. J.

Respecte als fragments talmúdics, hem de fer notar els nous folis del Fr. I. Fins ara teníem solament 14 folis d'un sol tractat talmúdic, *Taan*. Ara tenim 4 folis més, i per ells veiem que el volum no es

28. *Thesaurus*, v. III R, n. 841.

29. Encara que amb variants respecte al nostre fragment: els versos 6è i 8è del *Mahzor* «català» manquen al nostre fragment (cf. p. 7a del *Mahzor* de Cap d'Any; a la pregària *Arabit* de *Yom Kipur* s'hi contenen altres variants, cf. p. 25a).

30. *Sefardi Mahzor for Yom Kippur from the Year 1481*, Jerusalem 1973, v. II, p. 48.

limitava pas a aquest tractat, ja que dos del 4 folis —el full en paper— contenen part del tractat *Hag*. Sobre la vàlua d'aquest Fr. I recordem el que dèiem en la recensió del primer lot: «A part... del valor paleogràfic del MS (sobretot com a representant de l'època de transició del pergamí al paper) cal subratllar el que poden aportar les variants, sobretot si un estudi aprofundit mostrés que les variants de valor que assenyalàvem en el *foli 7r* no són casos isolats»³¹. El material nou del Fr. II ve simplement a completar els folis que ja posseïem d'aquest manuscrit talmúdic, ara els tenim quasi sencers.

En el Fr. XII es tracta de 3 folis d'un altre MS talmúdic. Junt amb els ja descrits, parla bé de la riquesa cultural del call de Girona.

Els últims folis recensionats en aquest segon lot pertanyen a la poesia sinagoga (Fr. XIII) i tenen sempre el seu interès per les variants textuais que aporten d'una litúrgia antiga³², de la qual és molt difícil avui per avui resseguir els passos.

Enric CORTÈS
Facultat de Teologia
BARCELONA

abril 1984

31. *RCT* 7 (1982) 31.

32. Sobre el tema vegi's també E. Cortès, *Una poesia cabalística desconeguda i uns fragments d'Ibn Guiat procedents de l'Arxiu Diocesà de Girona*, dins *Arxiu de Textos Catalans Antics* 2 (1983) 7-21.

Summary

A second group of fragments of Hebrew and Aramaic manuscripts had been discovered in the Girona Diocesan Archives (ADG) in similar circumstances to those in which the first group was found (ref. RCatT VII, 1982, 1-56). The known material has been considerably enriched by this second discovery, particularly Fr. D. from which we already know 37 folios. It is completely certain that Fr. D contained the Torà and the First Prophets, since in folio 23,2 there is *Jut. 5: 11b-15a* and *5: 16b-20a*. In Fr. I there is a part of a «*meguila*» (probably from the 13th century, that had at least *Lm.* and *Dn.* Both the folios recently discovered of Fr. D. as well as Fr. I offer text differences of great interest. Moreover, several folios of Talmudic material were found belonging to Fr. I and Fr. II from the first inventory.

The Fr. XII (almost certain belonging to the 13th century), written on parchment, consists on three folios of a new MS. that contained at least the «*Yebamot*» treaty of the «*Babylonian Talmud*»; the folios we have received include the material of *Yeb. 38a-b; 61b-62a.66b-67a.67b.*

The Fr. XIII has three fragments on parchment of varying sizes and it is almost certain it belongs to the 14th century. Those are «*piyutim*» expressed in Sephardite writing, religious poetry for the «*terrible days*» (*YAMIN HA-NORA 'IM*), but still of interest because of its textual variants. They come from an old liturgy hard for us to understand.